Krzysztof Sidorkiewicz¹

Wybory do Parlamentu Europejskiego na Litwie w 2014 roku – udział mniejszości polskiej

Słowa kluczowe: Parlament europejski, wybory, mniejszość polska na Litwie

Keywords: European Parliament elections, the Polish minority in Lithuania

Streszczenie

Artykuł dotyczy problematyki wyborów do Parlamentu Europejskiego (PE) na Litwie, które odbyły się w maju 2014 r. Zainteresowaniem badawczym autora jest mniejszość polska na Litwie, największa grupa narodowościowa po Litwinach w tym kraju. Od wielu lat przedstawiciele mniejszości polskiej aktywnie uczestniczyli w różnych rodzajach wyborów, początkowo poprzez Związek Polaków na Litwie (ZPL), a następnie przez Akcję Wyborczą Polaków na Litwie (AWPL). Celem artykułu była analiza wyników wyborów do PE na Litwie ze szczególnym uwzględnieniem Wileńszczyzny i AWPL. Głównym materiałem badawczym były wyniki wyborów przedstawione przez Główną Komisję Wyborczą na Litwie oraz dokumenty związane z tematem.

Summary

European Parliament election 2014 in Lithuania – participation of Polish minority

The article deals with the issues of the elections to the European Parliament (EP) in Lithuania, which took place in May 2014 year. Author's research interest is the Polish

¹ Autor jest adiunktem w Zakładzie Stosunków Międzynarodowych Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Mail: sidorkiewicz@wp.pl.

minority in Lithuania, the largest ethnic group after the Lithuanians in the country. For many years, the representatives of the Polish minority were actively involved in different types of elections. At first by the Union of Poles in Lithuania (ZPL), and then by the Electoral Action of Poles in Lithuania (AWPL). The aim of the paper was to analyze the results of elections in Lithuania, with particular focus on the Vilnius region and AWPL participation. The main research material were the results of the elections presented by the Main Election Commission in Lithuania as well as documents related to the topic.

I.

Na przestrzeni kilkudziesięciu lat istnienia zmieniała się rola Parlamentu Europejskiego (PE)². W podpisanym dnia 18 kwietnia 1951 r. Traktacie paryskim, który powoływał Europejską Wspólnotę Węgla i Stali (EWWiS), utworzono zgromadzenie międzyparlamentarne. Dnia 10 września 1952 r. doszło do pierwszego posiedzenia Zgromadzenia Parlamentarnego organizacji. Po podpisaniu traktatów rzymskich dnia 25 marca 1957 r. o powołaniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG) i Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej (Euratom) odbyło się wspólne posiedzenie Zgromadzenia dla trzech wspólnot w dniu 18 marca 1958 r. Zwiększyła się także liczba członków Zgromadzenia z 78 do 142 deputowanych. W 1959 r. przyjęto nazwę Europejskie Zgromadzenie Parlamentarne, a w 1962 r. – Parlament Europejski. Decyzja miała charakter autoproklamacji³. Rola PE wzrosła po przyjęciu dnia 17 lutego 1986 r. Jednolitego aktu europejskiego. PE zatwierdzał poprzez głosowanie umowy stowarzyszeniowe oraz przystąpienie nowych członków do Wspólnot Europejskich. Systematycznie rosło znaczenie PE⁴.

² M. Kruk-Jarosz, *Uwagi o wybranych zagadnieniach parlamentu Europejskiego (tezy)*, [w:] *Parlament Europejski i parlamenty narodowe*, red. B. Banaszak, Wrocław 2004, s. 39–52.

³ J. Marszałek-Kawa, *Struktura i funkcjonowanie Parlamentu Europejskiego*, Toruń 2003, s. 7–9.

⁴ Eadem, *Parlament Europejski V kadencji (1999–2004) a parlamenty narodowe w państwach Unii Europejskiej (pozycja ustrojowa, kompetencje, organizacja wewnętrzna)*, Toruń 2005, s. 79–85;

Od dłuższego czasu trwała także dyskusja o roli demokracji w Unii Europejskiej (UE)⁵.

Duże zmiany w funkcjonowaniu UE wprowadził Traktat lizboński⁶. Przyjęcie dokumentu nastąpiło dnia 13 grudnia 2007 r., a wejście w życie dnia 1 grudnia 2009 r.⁷ W świetle ujednoliconych przepisów „Parlament Europejski opracowuje projekt w celu ustanowienia przepisów niezbędnych do umożliwienia wybrania swoich członków w powszechnych wyborach bezpośrednich zgodnie z jednolitą procedurą we wszystkich Państwach Członkowskich lub zgodnie z zasadami wspólnymi dla wszystkich Państw Członkowskich”⁸. Po wyborach w 2009 r. w składzie PE było 736 deputowanych⁹.

W świetle przeprowadzonego w 2011 r. spisu powszechnego Litwę zamieszkiwało 3 043 629 osób, z tego 200 317 Polaków, co stanowiło 6,58%. Polacy byli pierwszą co do wielkości mniejszością narodową. Największe skupiska osób narodowości polskiej znajdowały się w Wilnie, rejonie wileńskim, solecznickim, trockim i święciańskim¹⁰. Polacy byli bardzo aktywni w odrodzonym państwie

T. Hoffmann, *Parlament Europejski w systemie instytucjonalnym Unii Europejskiej*, Łódź 2009, s. 75–105; F. Jacobs, R. Corbett, M. Shackleton, *Parlament Europejski*, Rzeszów 1996, s. 309–453; P. Tosiek, M. Wicha, *Parlament Europejski. Prawo i polityka*, Lublin 2007, s. 79–149; P. Tosiek, *Parlament Europejski. Studium prawnopolitologiczne*, Lublin 2003, s. 77–113.

⁵ J. Kranz, *Deficyt demokracji w Unii Europejskiej?*, „Sprawy międzynarodowe” 2012, nr 3, s. 5–24; K. Starmach, *Traktat z Lizbony jako próba zmniejszenia deficytu demokracji oraz przybliżenia Unii Europejskiej jej obywatelom*, [w:] *Lizbońska Unia Europejska. Zagadnienia wybrane*, red. J. W. Tkaczyński, Kraków 2013, s. 15–20; J. Moszczyński, *Parlament Europejski i jego rola w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Parlament Europejski i jego rola w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego*, red. J. A. Haber, Poznań–Chorzów 2008, s. 63–68.

⁶ Z. Czachór, *Główne kierunki i dynamika zmian w Unii Europejskiej*, „Sprawy międzynarodowe” 2010, nr 2, s. 11–40.

⁷ J. Sozański, *Wprowadzenie do Traktatu Lizbońskiego*, [w:] *Traktat Lizboński. Traktat o Unii Europejskiej. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Protokoły i deklaracje do TFUE. Karta Praw Podstawowych (z Wyjaśnieniami). Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, J. Sozański (wprowadzenie), Warszawa–Poznań 2010, s. 15.

⁸ *Podstawy prawne Unii Europejskiej. Traktat z Lizbony. Traktat o Unii Europejskiej oraz Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersje skonsolidowane) wraz z protokołami i deklaracjami. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego. Ustawy dotyczące członkostwa Polski w UE*, wprowadzenie, wybór i opracowanie J. Barcz, Warszawa 2010, s. 202–203.

⁹ *Sprawozdanie ogólne dotyczące działalności Unii Europejskiej 2009*, Luksemburg 2010, s. 82.

¹⁰ *Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikybą Lietuvos Respublikos 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatai*, http://web.stat.gov.lt/uploads/docs/gyv_kalba_

litewskim, angażowali się także w życie polityczne na szczeblu państwowym i samorządowym oraz w wyborach do PE. W pierwszym okresie odrodzonej Litwy w różnych rodzajach wyborów uczestniczył Związek Polaków na Litwie (ZPL), a do 1994 r. Akcja Wyborcza Polaków na Litwie (AWPL)¹¹.

Celem artykułu była analiza wyborów do PE na Litwie w maju 2014 r. ze szczególnym uwzględnieniem uczestnictwa mniejszości polskiej na Litwie. Dokonano analizy wyników Akcji Wyborczej Polaków na Litwie, głównie na obszarze Wileńszczyzny. We wstępnej części artykułu scharakteryzowano zasady wyborcze do PE, problematykę frekwencji wyborczej, ogólne wyniki wyborów do PE. Podstawowym materiałem badawczym były wyniki wyborów do PE, które przedstawiła Główna Komisja Wyborcza (GKW) na Litwie. Odwołano się także do dokumentów związanych z poruszaną problematyką oraz do literatury i artykułów.

II.

Już w latach sześćdziesiątych XX w. dyskutowano o możliwości przeprowadzenia powszechnych wyborów do PE, ale dopiero w następnej dekadzie postulat został zrealizowany¹². Ogólne zasady wyborcze do Parlamentu Europejskiego określa „Akt dotyczący wyborów do Parlamentu Europejskiego w powszechnych wyborach bezpośrednich” z dnia 20 września 1976 r. Są to wskazówki dla państw, które w oparciu o zasady przygotowują ordynacje wyborcze. Wybory mają charakter powszechny, bezpośredni, wolny i proporcjonalny. Można głosować jeden raz. Tworzenie okręgów wyborczych było zależne od uwarunkowań krajowych z zachowaniem zasady proporcjonalności. Państwa mogły ustalać minimalny próg konieczny udziału w podziale mandatów, który nie mógł przekraczać 5%. Państwa wskazywały także limit wydatków na kampanię wyborczą. Kadencja PE trwała 5 lat i rozpoczynała się w dniu pierwszej sesji po wyborach. Europosłowie głosowali indywidualnie i osobiście, nie byli

tikyba.pdf?PHPSESSID=3e5d5ded04f384c083b1eb354dcb3497%3Fa5efdb60 (1.10.2014).

¹¹ A. Bobryk, *Spoleczne znaczenie funkcjonowania polskich ugrupowań politycznych w Republice Litewskiej 1989–2013*, Siedlce 2013, s. 83–358.

¹² R. Kirzyński, *Parlament Europejski od Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali do Traktatu z Lizbony. Rys historyczno-instytucjonalny*, Warszawa 2012, s. 154–161.

związani żadnymi instrukcjami, przysługiwał im immunitet. Wprowadzono zasadę niepołączalności mandatu europosła. Poseł do PE nie mógł np. pełnić funkcji w rządzie krajowym, a od 2004 r. nie mógł być posłem w parlamencie krajowym. Poszczególne państwa mogły rozszerzać ten zakaz na funkcje krajowe. Państwa wyznaczają szczegółowy dzień wyborów. Wybory odbywają się w przedziale czasowym od czwartku do niedzieli zgodnie z ogólnymi ustaleniami terminu. Wyniki wyborów oficjalnie są ogłaszane po zakończeniu wyborów w ostatnim państwie. Weryfikację mandatu członka PE przeprowadza Parlament Europejski, jednocześnie rozstrzyga ewentualne spory. Mandat europosła wygasa w razie rezygnacji, śmierci lub utraty mandatu. Szczegółowe procedury określają poszczególne państwa. Przewodniczący PE informuje władze konkretnego państwa w razie takiej sytuacji¹³. Przykładem określonych rozwiązań w państwie są ustalenia Państwowej Komisji Wyborczej (PKW) w Polsce¹⁴.

Co pewien czas wprowadzano zmiany do Aktu, które miały charakter techniczny. Przykładem jest decyzja Rady UE z 2002 r. w tej sprawie. W tym wypadku istotne było wprowadzenie zasady proporcjonalności wyborów¹⁵. Propozycje ujednolicenia procedury wyborczej były zgłaszane co pewien czas, a przykładem był raport przygotowany przez Andrew Duffa, brytyjskiego deputowanego w 2008 r. Już wówczas wskazywano, że przedłożone szczegółowe propozycje były trudne do przyjęcia ze względu na brak woli politycznej państw oraz problemy wewnątrz UE. W poszczególnych państwach występuje duża różnorodność ilości okręgów wyborczych, progów wyborczych, biernego oraz czynnego prawa wyborczego, zgłaszania kandydatów czy metod liczenia głosów¹⁶.

¹³ Akt dotyczący wyborów do Parlamentu Europejskiego w powszechnych wyborach bezpośrednich, http://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/dokumenty/wybory_pe.pdf (26.08.2014); R. Arnold, J. Barcz, K. Michałowska-Gorywoda, Ph. Tschäpe, *Parlament Europejski oraz parlamenty Polski i Niemiec w nowej architekturze europejskiej*, Warszawa 2005, s. 22–26.

¹⁴ Strona internetowa PKW: <http://pkw.gov.pl/2014/> (26.08.2014).

¹⁵ Decyzja Rady z dnia 25 czerwca i 23 września 2002 roku zmieniająca Akt dotyczący wyboru przedstawicieli do Parlamentu Europejskiego w powszechnych wyborach bezpośrednich, dołączony do decyzji Rady 76/787/EWWiS, EWG, EURATOM (2002/772/WE, EURATOM), https://polskawue.gov.pl/files/polska_w_ue/prawo/traktaty/X.32002D0772-PL.pdf (1.09.2014).

¹⁶ Szerzej: Sz. Bachrynowski, *Ujednolicenie ordynacji wyborczej do Parlamentu Europejskiego*, „Państwo i Prawo” 2010, z. 3, s. 53–61, <http://www.lex.pl/akt/-/akt/ujednolicenie-ordynacji-wyborczych-do-parlamentu-europejskiego> (26.08.2014).

W 2011 r. Komisja Spraw Konstytucyjnych PE zaproponowała zmiany w prawie wyborczym, a ich celem było zwiększenie frekwencji wyborczej. Jeden z postulatów dotyczył wprowadzenia listy ogólnoeuropejskiej, z której miano wybierać 25 europosłów. Wybory miały odbywać się w maju, a nie w czerwcu, postulowano podjęcie działań przez państwa na rzecz równości płci, zwiększenie liczby okręgów wyborczych¹⁷. W kwietniu 2011 r. propozycje były zgłoszone do rozpatrzenia przez Parlament Europejski¹⁸. Listy ogólnoeuropejskie nie zostały jednak wprowadzone.

III.

Od 22 do 25 maja 2014 r. odbywały się wybory do Parlamentu Europejskiego (PE) w państwach Unii Europejskiej (UE). Skutkiem wyborów było ukształtowanie się politycznych grup partyjnych na poziomie europejskim. Frekwencja wyborcza wynosiła 42,54% i była to najniższa frekwencja od pierwszych wyborów do PE w 1979 r. W ciągu kilkudziesięciu lat frekwencja miała tendencję spadającą: 1979 r. – 61,99%, 1984 r. – 58,98%, 1989 r. – 58,41%, 1994 r. – 56,67%, 1999 r. – 49,51%, 2004 r. – 45,47%, 2009 r. – 43%. W tym czasie zmieniała się liczba państw członkowskich UE od 9 w 1979 r. do 28 w 2014 r.¹⁹ W tym okresie nastąpił spadek frekwencji o około 19% w ciągu 35 lat historii tych wyborów. Był to niepokojący sygnał dla UE, który potwierdzał mniejsze zainteresowanie wyborami do PE w porównaniu z wyborami krajowymi. Pomimo przeprowadzanych profrekwencyjnych akcji społecznych zachęcających do uczestniczenia w wyborach nie udało się zmienić występującego trendu²⁰. Część państw wprowadzała do systemu prawne-

¹⁷ J. Zbieranek, *Reforma prawa wyborczego do Parlamentu Europejskiego – kolejna odsłona*, Komentarze ISP, maj 2011, <http://www.isp.org.pl/publikacje,1013,465.html> (10.09.2014).

¹⁸ *Projekt Rezolucji Parlamentu Europejskiego w sprawie wniosku dotyczącego zmiany Aktu dotyczącego wyborów przedstawicieli do Parlamentu Europejskiego w powszechnych wyborach bezpośrednich z dnia 20 września 1976 r.* (2009/2134(INI)), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2012-0027+0+DOC+XML+V0//PL#title1> (11.09.2014).

¹⁹ *Frekwencja*, <http://www.wyniki-wybory2014.eu/pl/turnout.html> (14.09.2014).

²⁰ Szerzej: A. Jezierska, A. Łada, *Wybory do Parlamentu Europejskiego w 2014 roku. Co zrobić, żeby niska frekwencja się nie powtórzyła?*, „Analizy i Opinie” nr 135, ISP, Warszawa

go ułatwienia wyborcze. Przykładem jest Polska, gdzie w 2009 r. w ordynacji wyborczej znalazła się m.in. możliwość głosowania korespondencyjnego dla osób niepełnosprawnych oraz przebywających poza terytorium państwa. Estonia była pierwszym krajem, który wprowadził możliwość głosowania przez Internet. W niektórych krajach łączy się wybory do PE z wyborami parlamentarnymi, prezydenckimi czy samorządowymi. Są kraje, gdzie występuje przymus wyborczy, jak Belgia czy Luksemburg. Nieuczestniczenie w wyborach w tych państwach wiąże się z karami finansowymi²¹.

W 2014 r. najwyższą frekwencję zanotowano w Belgii – 89,64%, Luksemburgu – 85,55% i na Malcie – 74,80%. Najniższa frekwencja była na Słowacji – 13,05%, w Czechach – 18,20% i w Polsce – 23,83%. W wypadku Litwy, która przystąpiła do UE w 2004 r., zmiany frekwencji były znaczące. W 2004 r. w czasie pierwszych wyborów do PE frekwencja wyniosła 48,38%, w 2009 r. nastąpił gwałtowny spadek do 20,98%, a w 2014 r. frekwencja wzrosła do 47,35% i była wyższa od średniej europejskiej²². W wypadku Litwy decydujące okazało się połączenie wyborów do PE z wyborami prezydenckimi, co niewątpliwie wpłynęło znacząco na frekwencję wyborczą.

Tabela 1. Wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego w latach 2009 i 2014

Nazwa grupy	Mandaty w 2014 r.	%	Mandaty w 2009 r.	%
Grupa Europejskiej Partii Ludowej (Chrześcijańscy Demokraci) – EPL	221	29,43	274	35,77
Grupa Postępowego Sojuszu Socjalistów i Demokratów w Parlamencie Europejskim – S&D	191	25,43	196	25,59
Europejscy Konserwatyści i Reformatorzy – EKR	70	9,32	57	7,44

2013, <http://www.isp.org.pl/uploads/analyses/2139090623.pdf> (26.08.2014); M. Solon-Lipiński, *Aktywizowanie wyborców w Polsce. Inicjatywy profrekwencyjne w latach 2001–2011*, Warszawa 2012, <http://isp.org.pl/uploads/filemanager/Program%20Prawa%20i%20Instytucji%20Demokratycznych/Kampanie%20profrekwencyjne.pdf> (28.08.2014).

²¹ Szerzej o problematyce frekwencji: M. Majkowska, *Frekwencja w wyborach do PE: choć coraz niższa w całej UE, to na Zachodzie spada szybciej niż w naszej części Europy*, <http://www.isp.org.pl/uploads/filemanager/Program%20Europejski/MM/FrekwencjawnWyborachdoPE-chocoraznizszawcaejUEtonaZachodzi spada szybciej niż w naszej części Europy..pdf> (30.08.2014).

²² *Frekwencja*, <http://www.wyniki-wybory2014.eu/pl/turnout.html> (15.09.2014).

Nazwa grupy	Mandaty w 2014 r.	%	Mandaty w 2009 r.	%
Porozumienie Liberalów i Demokratów na rzecz Europy – ALDE	67	8,92	83	10,83
Zjednoczona Lewica Europejska/Nordycka Zielona Lewica – GUE/NGL	52	6,92	35	4,57
Zieloni/Wolny Sojusz Europejski – Zieloni/WSE	50	6,66	57	7,44
Grupa Europy Wolności i Demokracji Bezpośredniej – EFDD	48	6,39		
Europa Wolności i Demokracji – EFD			31	4,05
Niezzrzeszeni	52	6,92	33	4,31

Źródło: w oparciu o <http://www.wyniki-wybory2014.eu/pl/election-results-2014.html>; <http://www.wyniki-wybory2014.eu/pl/election-results-2009.html> (27.08.2014).

W tabeli 1 przedstawiono pełne wyniki wyborów do PE we wszystkich państwach UE. Po wyborach partie przystępowały do grup politycznych, które wymieniono w tabeli. W kadencji 2009–2014 była zmienna liczba mandatów. Po przyjęciu Chorwacji do UE Parlament Europejski liczył 766 deputowanych i taka liczba pozostała do końca kadencji. W 2014 r. wybrano 751 deputowanych zgodnie z postanowieniami Traktatu lizbońskiego.

IV.

Zasady wyborcze do PE na Litwie określono ustawą z dnia 20 listopada 2003 r., a w następnych latach dokonywano poprawek. Ostatnie zmiany wprowadzono dnia 26 listopada 2013 r. Czynne prawo wyborcze określono na 18 lat, a bierne 21 lat. Wybory miały charakter bezpośredni, tajny i odbywały się w niedzielę. W wyborach mogą brać udział obywatele innych państw członkowskich UE. Koszty organizacji wyborów pokrywane były z budżetu państwa. Obszar Republiki Litewskiej był jedynym okręgiem wyborczym. Przeprowadzenie wyborów, podobnie jak w innych rodzajach wyborów, należało do Głównej Komisji Wyborczej. Obywatele mieli możliwość głosowania poza granicami Litwy w placówkach dyplomatycznych i kon-

sularnych, szczegóły w tej sprawie były określone w ustawie. Listy wyborców były dostępne do weryfikacji przed wyborami. Cudzoziemcy byli rejestrowani na liście wyborczej w Wilnie. Przewidziano możliwość wyborów w jednostkach wojskowych, na statkach, w aresztach śledczych oraz w zakładach karnych. Rejestracja kandydatów następowała nie później niż 185 dni przed wyborami. Lista kandydatów nie mogła być mniejsza niż 5, a nie większa niż dwukrotność miejsc przeznaczonych dla Litwy w PE. Lista powinna uzyskać podpisy co najmniej 10 tysięcy wyborców. Podpisy zbierane były najpóźniej do 65 dnia przed wyborami. Główna Komisja Wyborcza dokonywała rejestracji kandydatów najpóźniej 31 dni przed wyborami. Komitety wyborcze mogły wskazywać obserwatorów do pracy w komisjach wyborczych. Wprowadzono zasadę kaucji wyborczej, która jest zwracana, jeśli lista przekroczy 3% głosów. Zabronione było kandydowanie w wyborach do PE w tym samym czasie w innym kraju. W celu zapobieżenia podwójnego kandydowania przekazywane są informacje z innymi państwami członkowskimi UE w tej sprawie. Listy kandydatów i numery list publikowane są najpóźniej na 30 dni przed wyborami. W kampanii wyborczej określono zasady dostępu do mediów publicznych. Główna Komisja Wyborcza decydowała o kolejności programów i podawała informacje do wiadomości publicznej. Szczegółowo przedstawiono zasady kampanii wyborczej²³.

Głosowanie odbywało się od 7.00 do 20.00 w lokalu wyborczym, a wyborca musiał dysponować dokumentem tożsamości. Wprowadzono możliwość głosowania pocztą dla części obywateli z powodów, wśród których najważniejsze były: stan zdrowia; obowiązkowa służba wojskowa lub praca związana z umowami międzynarodowymi i udziałem w misjach wojskowych poza granicami Litwy; aresztowanie lub pozbawienie wolności. Głosowanie pocztą odbywało się w środę, czwartek i piątek przed dniem głosowania. Określono także zasady głosowania w domu dla osób niepełnosprawnych, chorych i starszych powyżej siedemdziesiątego roku życia, którzy nie byli w stanie dotrzeć do lokalu wyborczego. Mandaty były dzielone między komitetami, które otrzymały powyżej 5% głosów wyborców. Ostateczną listę wybranych

²³ Lietuvos Respublikos Rinkimų į Europos Parlamentą Įstatymas, 2003 m. lapkričio 20 d. Nr. IX-1837 Vilnius, *Nauja įstatymo redakcija nuo 2013-11-26*; Nr. XII-588, 2013-11-12, *Žin.*, 2013, Nr. 121-6116 (2013-11-26), http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.show_doc_l?p_id=460764 (11.01.2015).

kandydatów ogłaszała Główna Komisja Wyborcza, najpóźniej w ciągu 7 dni komisja przedstawiała wyniki na stronie internetowej. Wybrani przedstawiciele otrzymywali certyfikaty potwierdzające wybór, a następnie PE uznawał wystawione dokumenty²⁴.

Główna Komisja Wyborcza zamieściła na swojej stronie internetowej podstawowe informacje dotyczące programów wszystkich komitetów wyborczych, zapewne w celu możliwości łatwiejszego uzyskania informacji²⁵. W przystępnej formie zaprezentowano także najważniejsze zasady wyborcze²⁶.

V.

Wybory do Parlamentu Europejskiego na Litwie i kampania wyborcza odbywały się jednocześnie z wyborami prezydenckimi. Kampania wyborcza na Litwie ruszyła dnia 9 kwietnia 2014 r. Wówczas rozpoczęły się oficjalnie działania wyborcze sztabów kandydatów na prezydenta Republiki Litewskiej. Wybory prezydenckie zaplanowano na 11 maja, a ewentualna druga tura miała odbyć się 25 maja wraz z wyborami do PE. Główna Komisja Wyborcza na Litwie (GKW) zatwierdziła kandydatów, wśród których znaleźli się: aktualny prezydent Dalia Grybauskaitė, Zigmantas Balčytis (Socjaldemokraci), Artūras Zuokas (mer Wilna), Bronis Ropė (Litewski Związek Chłopów i Zielonych), Naglis Puteikis (niezależny), Artūras Paulauskas (Partia Pracy), a Waldemar Tomaszewski reprezentował Akcję Wyborczą Polaków na Litwie²⁷. Od wielu miesięcy dyskutowano na Litwie na temat wprowadzenia ustawy dotyczącej zapisu imion i nazwisk w języku ojczystym, w zasadzie temat powracał od początku odrodzonej Litwy w 1990 r. Ze względu na kampanię wyborczą przerwano w parlamencie litewskim prace nad tym tematem²⁸.

²⁴ Ibidem.

²⁵ *Rinkimų programos*, <http://www.vrk.lt/rinkimu-programos-2014-ep> (11.01.2015).

²⁶ 25 May 2014 Elections to the European Parliament, <http://www.vrk.lt/2014-euro-pos-parlamento> (11.01.2015).

²⁷ *Początek kampanii wyborczej*, <http://www.wilnoteka.lt/pl/artukul/poczatek-kampanii-wyborczej> (8.04.2014).

²⁸ S. Tarasiewicz, *Polskie nazwiska nie tym razem...*, <http://kurierwilenski.lt/2014/04/15/polskie-nazwiska-nie-tym-razem/> (15.04.2014).

Na wybory do PE zarejestrowało się w GKW 9 partii i jedna koalicja²⁹. Wśród kandydatów znalazło się 183 Litwinów (85,12%), 14 Polaków (6,51%), 6 Rosjan (2,79%), jeden Ormianin, Żyd i Białorusin (0,47%), a 9 kandydatów nie podało swojej przynależności narodowej³⁰. W pierwszej turze wyborów prezydenckich Waldemar Tomaszewski otrzymał 109 659 głosów (8,22%), co zapowiadało dobry wynik ugrupowania w wyborach do PE³¹. Do drugiej tury wyborów prezydenckich weszła Dalia Grybauskaitė i Zigmantas Balčytis. AWPL nie udzieliła poparcia żadnemu z kandydatów³². Fakt przeprowadzenia drugiej tury wyborów znacząco wpłynął na frekwencję wyborczą do PE. Ostatecznie prezydentem Litwy po raz drugi została Dalia Grybauskaitė, która uzyskała 701 999 głosów (57,90%)³³. Wraz z kampanią prezydencką toczyła się kampania do PE.

Tabela 2. Wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego na Litwie z dnia 25 maja 2014 r.

Nazwa ugrupowania/koalicji	Liczba głosów	% głosów	Mandaty
Związek Ojczyzny – Litewscy Chryścijańscy Demokraci	199393	17,43%	2
Litewska Partia Socjaldemokratyczna	197477	17,26%	2
Ruch Liberalny Republiki Litewskiej	189373	16,55%	2
Partia Porządek i Sprawiedliwość	163049	14,25%	2

²⁹ 9 partii i koalicja w wyborach do PE na Litwie, <http://www.wilnoteka.lt/pl/arttykul/9-partii-i-koalicja-w-wyborach-do-pe-na-litwie> (21.04.2014).

³⁰ Na listach kandydatów na europosłów z Litwy – 6,5% Polaków, <http://l24.lt/pl/polityka/item/32303-na-listach-kandydatow-na-europoslow-z-litwy-6-5-polakow> (28.04.2014).

³¹ Wyniki podane przez Główną Komisję Wyborczą na Litwie: http://www.2013.vrk.lt/2014_prezidento_rinkimai/output_lt/rinkimu_diena/rezultatai_isankstiniai.html (12.09.2014).

³² Oświadczenie prasowe, http://www.awpl.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=669%3Aowiadczenie-prasowe&catid=42%3AAktualia&Itemid=59&lang=pl (12.05.2014).

³³ Dane Głównej Komisji Wyborczej na Litwie, http://www.2013.vrk.lt/2014_prezidento_rinkimai/output_lt/rezultatai_vienmand_apygardose2/rezultatai_vienmand_apygardose2turas.html (26.05.2014).

Nazwa ugrupowania/koalicji	Liczba głosów	% głosów	Mandaty
Partia Pracy	146607	12,81%	1
Koalicja Akcji Wyborczej Polaków na Litwie i Aliansu Rosjan – Blok Waldemara Tomaszewskiego	92108	8,05%	1
Litewski Związek Rolników i Zielonych	75643	6,61%	1
Litewska Partia Zielonych	40696	3,56%	0
Związek Narodowców	22858	2,00%	0
Związek Liberalów i Centrum	16927	1,48%	0
Razem	1144131	100,00%	11

Źródło: w oparciu o dane Głównej Komisji Wyborczej na Litwie http://www.2013.vrk.lt/2014_ep_rinkimai/output_lt/rezultatai_daugiamand_apygardose/rezultatai_daugiamand_apygardose1turas.html (25.08.2014).

W tabeli przedstawiono pełne wyniki wyborów do PE na Litwie. Frekwencja wyborcza wyniosła 47,35%³⁴. Wyniki wyborów były dużym sukcesem AWPL. W 2012 r. w czasie wyborów parlamentarnych ugrupowanie uzyskało 79825 głosów, co przełożyło się na 5,83%. Wówczas po raz pierwszy AWPL przekroczyło 5-procentowy próg wyborczy. Partia weszła w skład koalicji rządowej³⁵. Osiągnięty wynik 92108 (8,05%) oznaczał, że w ciągu tego krótkiego czasu znacznie wzrósł elektorat ugrupowania. Kontynuowano koalicję z Aliansem Rosjan, co przynosiło wymierne efekty. Duże znaczenie miał także wyrazisty lider partii Waldemar Tomaszewski i jego długoletnia działalność na scenie politycznej Litwy. AWPL była krytykowana za koalicję z ugrupowaniem mniejszości rosyjskiej, szczególnie w kontekście sytuacji międzynarodowej na Ukrainie w 2014 r., ale liderzy partii argumentowali, iż

³⁴ Ibidem.

³⁵ Wyniki Głównej Komisji Wyborczej na Litwie, http://www.vrk.lt/2012_seimo_rinkimai/output_lt/rezultatai_daugiamand_apygardose/rezultatai_daugiamand_apygardose1turas.html (1.09.2014). Szerzej: K. Sidorkiewicz, *Działalność i postulaty programowe Akcji Wyborczej Polaków na Litwie w kampanii wyborczej w 2012 roku*, [w:] *Partie i systemy partyjne Europy Środkowo-Wschodniej. Dwie dekady doświadczeń*, red. A. Czwołk, M. Nowak-Paralusz, K. Gawron-Tabor, Toruń 2013, s. 181–200; A. Bobryk, op.cit., s. 289–297.

obie grupy miały wspólne cele związane z postulatami mniejszości narodowych. Poza tym na Litwie obowiązywał 5-procentowy próg wyborczy, a samodzielne starty w kolejnych wyborach nie przynosiły tak dobrego efektu. Należy dodać do tego także fakt, że partie litewskie nie potrafiły przedstawić ciekawej propozycji programowej dla mniejszości polskiej na Litwie. Nie rozwiązywane od wielu lat problemy Polaków na Litwie, tj. pisownia imion i nazwisk w języku ojczystym, dwujęzyczne nazwy ulic w miejscowościach ze znaczącą liczbą mniejszości polskiej czy problemy polskiego szkolnictwa na Litwie, jednoczyły społeczność polską na Litwie. AWPL mocno artykułowała wyżej wymienione postulaty w każdej kampanii wyborczej, ale także w swojej bieżącej działalności.

Przedstawiciele litewskich partii politycznych zasilili europejskie grupy polityczne. Związek Ojczyzny – Litewscy Chryścijańscy Demokraci (2) wszedł w skład Europejskiej Partii Ludowej (Chryścijańscy Demokraci) (EPP – ang. European People's Party), Litewska Partia Socjaldemokratyczna (2) do Grupy Postępowego Sojuszu Socjalistów i Demokratów w Parlamencie Europejskim (S&D – ang. Progressive Alliance of Socialists and Democrats), Ruch Liberalny Republiki Litewskiej (2) i Partia Pracy (1) do Porozumienia Liberalów i Demokratów na rzecz Europy (ALDE, ang. Alliance of Liberals and Democrats for Europe), Partia Porządek i Sprawiedliwość (2) do Grupy Europy Wolności i Demokracji Bezpośredniej (EFDD, ang. Europe of Freedom and Direct Democracy), Akcja Wyborcza Polaków na Litwie (1) do Grupy Europejskich Konserwatystów i Reformatorów (ECR, ang. European Conservatives and Reformists), Litewski Związek Rolników i Zielonych (1) do Grupy Zieloni/Wolny Sojusz Europejski (Zieloni/WSE, ang. Greens/EFA – Greens/European Free Alliance)³⁶.

VI.

Tradycyjnie najlepsze wyniki AWPL osiągała na terenie Wileńszczyzny. Wiązało się to ze specyfiką demograficzną tego obszaru. W świetle spisu ludności, który przeprowadzono w 2011 r., zamieszkiwało na Litwie 200 317 (6,58%) osób na-

³⁶ Wyniki według kraju, <http://www.wyniki-wybory2014.eu/pl/country-results-lt-2014.html> (30.06.2014).

rodowości polskiej. Polacy byli największą grupą narodowościową po Litwinach, a zdecydowana większość mieszkała w Wilnie i jego okolicach. Drugą mniejszością narodową byli Rosjanie w liczbie 175 913 (5,81%)³⁷. Znacząca liczba osób narodowości polskiej zamieszkiwała także rejony – wileński, solecznicki czy trocki.

Tabela 3. Wyniki wyborów do PE w Wilnie

Nazwa ugrupowania/koalicji	Liczba głosów	% głosów
Związek Ojczyzny – Litewscy Chryścijańscy Demokraci	50033	21,76%
Litewska Partia Socjaldemokratyczna	27821	12,10%
Ruch Liberalny Republiki Litewskiej	46840	20,37%
Partia Porządek i Sprawiedliwość	22694	9,87%
Partia Pracy	20086	8,73%
Koalicja Akcji Wyborczej Polaków na Litwie i Aliansu Rosjan – Blok Waldemara Tomaszewskiego	36150	15,72%
Litewski Związek Rolników i Zielonych	7390	3,21%
Litewska Partia Zielonych	8602	3,74%
Związek Narodowców	5680	2,47%
Związek Liberalów i Centrum	4666	2,03%
Razem	229962	100

Źródło: W oparciu o dane Głównej Komisji Wyborczej na Litwie: http://www.2013.vrk.lt/2014_ep_rinkimai/output_lt/rezultatai_daugiamand_apygardose/apygardos_rezultatai7567.html (26.08.2014).

W tabeli 3 przedstawiono wyniki wyborów do PE w Wilnie, które było największym skupiskiem Polaków na Litwie. Frekwencja w Wilnie wyniosła 53,37% i była wyższa od frekwencji na całej Litwie³⁸. Koalicja AWPL

³⁷ *Lietuvos Statistikos Metraštis 2012*, http://web.stat.gov.lt/uploads/metrastis/1_LSM_2012.pdf (2.08.2014), s. 69.

³⁸ W oparciu o dane Głównej Komisji Wyborczej na Litwie: http://www.2013.vrk.lt/2014_ep_rinkimai/output_lt/rezultatai_daugiamand_apygardose/apygardos_rezultatai7567.html (26.08.2014).

i Aliansu Rosjan (36150; 15,72%) była trzecią siłą w stolicy Litwy po konserwatystach i liberałach. Ugrupowanie miało lepszy wynik niż socjaldemokraci, których liderem był aktualny premier Algirdas Butkevičius. Warto zaznaczyć, że AWPL było ugrupowaniem współrządzającym samorządem miasta Wilna w tym okresie, ostatnie wybory samorządowe odbyły się w 2011 r.

Tabela 4. Wyniki wyborów do PE w rejonie wileńskim

Nazwa ugrupowania/koalicji	Liczba głosów	% głosów
Związek Ojczyzny – Litewscy Chrześcijańscy Demokraci	3242	7,84%
Litewska Partia Socjaldemokratyczna	2645	6,39%
Ruch Liberalny Republiki Litewskiej	3766	9,11%
Partia Porządek i Sprawiedliwość	3567	8,62%
Partia Pracy	3407	8,24%
Koalicja Akcji Wyborczej Polaków na Litwie i Aliansu Rosjan – Blok Waldemara Tomaszewskiego	22559	54,54%
Litewski Związek Rolników i Zielonych	657	1,59%
Litewska Partia Zielonych	734	1,77%
Związek Narodowców	373	0,90%
Związek Liberalów i Centrum	411	0,99%
Razem	41361	100

Źródło: W oparciu o dane Głównej Komisji Wyborczej na Litwie: http://www.2013.vrk.lt/2014_ep_rinkimai/output_lt/rezultatai_daugiamand_apygardose/apygardos_rezultatai7585.html (27.08.2014).

Frekwencja w rejonie wileńskim wyniosła 53,65%³⁹. Sytuacja demograficzna w tym rejonie zmieniała się w ostatnich latach na niekorzyść mniejszości polskiej na Litwie. Wiązało się to m.in. z powiększeniem obszaru mia-

³⁹ W oparciu o dane Głównej Komisji Wyborczej na Litwie: http://www.2013.vrk.lt/2014_ep_rinkimai/output_lt/rezultatai_daugiamand_apygardose/apygardos_rezultatai7585.html (26.08.2014).

sta Wilna. Jednak w dalszym ciągu mniejszość polska w tym rejonie była największą liczebnie narodowością. Od wielu lat przedstawiciele społeczności polskiej na tym terenie wygrywali wybory samorządowe i zarządzali tym rejonem. Wybory do PE potwierdziły tę dominację, a uzyskany wynik 22 559 (54,54%) był znaczącym osiągnięciem AWPL.

Tabela 5. Wyniki wyborów do PE w rejonie solecznickim

Nazwa ugrupowania/koalicji	Liczba głosów	% głosów
Związek Ojczyzny – Litewscy Chrześcijańscy Demokraci	262	1,61%
Litewska Partia Socjaldemokratyczna	527	3,24%
Ruch Liberalny Republiki Litewskiej	306	1,88%
Partia Porządek i Sprawiedliwość	1324	8,15%
Partia Pracy	1343	8,27%
Koalicja Akcji Wyborczej Polaków na Litwie i Aliansu Rosjan – Blok Waldemara Tomaszewskiego	12144	74,76%
Litewski Związek Rolników i Zielonych	93	0,57%
Litewska Partia Zielonych	95	0,58%
Związek Narodowców	100	0,62%
Związek Liberalów i Centrum	51	0,31%
Razem	16245	100

Źródło: W oparciu o dane Głównej Komisji Wyborczej na Litwie: http://www.2013.vrk.lt/2014_ep_rinkimai/output_lt/rezultatai_daugiamand_apygardose/apygardos_rezultatai7615.html (26.08.2014).

Tabela 5 obrazuje wyniki wyborów z rejonu solecznickiego. Frekwencja wyborcza w rejonie solecznickim była bardzo wysoka i wyniosła 57,13%⁴⁰. Od wielu lat w rejonie solecznickim dominowała AWPL i podobnie jak w rejonie wileńskim, ugrupowanie sprawowało władzę wykonawczą na pozio-

⁴⁰ W oparciu o dane Głównej Komisji Wyborczej na Litwie: http://www.2013.vrk.lt/2014_ep_rinkimai/output_lt/rezultatai_daugiamand_apygardose/apygardos_rezultatai7615.html (26.08.2014).

mie samorządowym. Uzyskany przez AWPL wynik 12 144 (74,76%) stanowił kontynuację wcześniejszych wyników ugrupowania.

Tabela 6. Wyniki wyborów w rejonie trockim

Nazwa ugrupowania/koalicji	Liczba głosów	% głosów
Związek Ojczyzny – Litewscy Chryścijańscy Demokraci	1294	10,43%
Litewska Partia Socjaldemokratyczna	1729	13,94%
Ruch Liberalny Republiki Litewskiej	2168	17,47%
Partia Porządek i Sprawiedliwość	1551	12,50%
Partia Pracy	1978	15,94%
Koalicja Akcji Wyborczej Polaków na Litwie i Aliansu Rosjan – Blok Waldemara Tomaszewskiego	2780	22,41%
Litewski Związek Rolników i Zielonych	314	2,53%
Litewska Partia Zielonych	270	2,18%
Związek Narodowców	164	1,32%
Związek Liberalów i Centrum	159	1,28%
Razem	12407	100

Źródło: W oparciu o dane Głównej Komisji Wyborczej na Litwie: http://www.2013.vrk.lt/2014_ep_rinkimai/output_lt/rezultatai_daugiamand_apygardose/apygardos_rezultatai7611.html (26.08.2014).

W tabeli 6 przedstawiono wyniki wyborów do PE w rejonie trockim. Frekwencja w rejonie trockim wyniosła 44,99%⁴¹. Frekwencja była niższa od frekwencji na Litwie i dużo niższa w porównaniu z innymi miejscami na Wileńszczyźnie. Pomimo tego AWPL uzyskało najlepszy wynik spośród wszystkich ugrupowań w tym rejonie.

Wilno i jego okolice stanowiły specyficzny obszar ze względu na znaczącą liczbę osób deklarujących narodowość polską. Dużo spośród Polaków gło-

⁴¹ W oparciu o dane Głównej Komisji Wyborczej na Litwie: http://www.2013.vrk.lt/2014_ep_rinkimai/output_lt/rezultatai_daugiamand_apygardose/apygardos_rezultatai7611.html (26.08.2014).

sowało na AWPL. Znaczące poparcie AWPL uzyskało także w rejonie święciańskim – 1842 (17,70%), a mniejsze w rejonie szyrwinskim – 419 (6,43%).

Na innych obszarach Litwy sytuacja wyglądała zupełnie inaczej. Poparcie dla AWPL zdecydowanej większości przypadków było znikome. Obrazuje to wyniki z całej Litwy. Przykładem mogły być wyniki uzyskane przez AWPL, w takich miastach, jak Alytus – 121 (0,59%), Druskienniki – 211 (2,51%), Kowno – 1511 (1,25%), Mariampol – 45 (0,22%). Duże poparcie AWPL zdobył w Kłajpedzie – 7542 (13,13%), i w miejscowości Visagino – 2164 (32,91%)⁴². W tym wypadku zadecydowało poparcie mniejszości rosyjskiej, która głosowała na ugrupowanie koalicyjne.

VII.

Wybory do PE przeprowadzone w dniach 22–25 maja 2014 r. odbyły się w grupie 28 państw, po przystąpieniu do UE Chorwacji w 2013 r. Frekwencja w wyborach wyniosła 42,54% i była to najniższa frekwencja od 1979 r., kiedy doszło do pierwszych powszechnych wyborów do PE. Pomimo podejmowanych różnych działań profrekwencyjnych, zarówno kampanii społecznych, jak i działań prawnych, nie udało się zmienić tej tendencji. Na Litwie frekwencja wyniosła 47,35% i była znacząco wyższa od frekwencji w 2009 r. – 20,98%. Decydujące okazało się połączenie wyborów do PE z wyborami prezydenckimi na Litwie. Problem spadku frekwencji wymaga niewątpliwie pogłębionej analizy. Przykład Litwy pokazuje, że można wpłynąć na poprawę frekwencji wyborczej. Większe zainteresowanie wyborami do PE na Litwie niewątpliwie łączyło się z równoległe trwającą kampanią prezydencką.

AWPL wystawiła kandydata w wyborach prezydenckich, Waldemara Tomaszewskiego, który był europosem i liderem ugrupowania. Tomaszewski zdobył w pierwszej turze 8,22% głosów (109 659). W wyborach do PE ugrupowanie tworzyło koalicję z mniejszością rosyjską o nazwie – Koalicja Akcji Wyborczej Polaków na Litwie i Aliansu Rosjan – Blok Waldemara To-

⁴² W oparciu o dane Głównej Komisji Wyborczej na Litwie. Szczegółowe wyniki podano w miastach i rejonach: http://www.2013.vrk.lt/2014_ep_rinkimai/output_lt/rezultatai_daugiamand_apygardose/rezultatai_daugiamand_apygardose1turas.html (25.08.2014).

maszewskiego. Koalicja zdobyła poparcie 8,05% wyborców (92 108) i był to wynik wyższy od uzyskanego w 2012 r. w wyborach parlamentarnych – 5,83% (79 825). Tomaszewski ponownie został europosem. AWPL eksponowało w kampanii nierozwiązane problemy Polaków na Litwie, tj. pisownia imion i nazwisk w języku ojczystym, dwujęzyczne nazwy ulic czy zmiany w ustawie oświatowej, które uderzały w polskie szkolnictwo, tym kraju. Jednocześnie partie litewskie nie miały alternatywy programowej dla mniejszości polskiej na Litwie. Najlepsze wyniki AWPL uzyskiwała na Wileńszczyźnie, gdzie zamieszkiwała znacząca liczba Polaków. W wielu miejscowościach Polacy stanowili większość lub znaczącą mniejszość. W Wilnie AWPL zdobyła trzeci wynik spośród ugrupowań startujących w wyborach. W rejonie wileńskim i solecznickim AWPL odniosła zwycięstwo, co niewątpliwie związane było ze znaczącą przewagą demograficzną mniejszości polskiej. Zwracała uwagę wysoka frekwencja wyborcza, zarówno w rejonie wileńskim – 53,65%, jak i solecznickim – 57,13%. Wyniki potwierdzały dominację ugrupowania na tym obszarze. Wysokie poparcie koalicja zdobyła także w rejonie trockim i święciańskim. Poza Wileńszczyznę poparcie dla AWPL było znikome, a wyjątkiem była Kłajpeda i miejscowość Visagino.

Dla AWPL był to kolejny udany start wyborczy. Koalicja z Aliansem Rosjan była na tyle skuteczna, że pozwalała systematycznie powiększać elektorat. Dnia 1 marca 2015 r. zapowiedziano na Litwie wybory samorządowe. Po raz pierwszy organ wykonawczy w samorządzie terytorialnym miał być wybierany w wyborach bezpośrednich. Wybory do PE w 2014 r. pozwoliły AWPL zmobilizować elektorat. Latem tego roku partia przestała być członkiem koalicji rządowej, a ugrupowanie przeszło do opozycji. Następne wybory miały duże znaczenie dla ugrupowania.

Literatura

- Arnold R., Barcz J., Michałowska-Gorywoda K., Tschäpe Ph., *Parlament Europejski oraz parlamenty Polski i Niemiec w nowej architekturze europejskiej*, Warszawa 2005.
- Bachrynowski Sz., *Ujednolicenie ordynacji wyborczej do Parlamentu Europejskiego*, „Państwo i Prawo” 2010, z. 3.
- Bobryk A., *Spółeczne znaczenie funkcjonowania polskich ugrupowań politycznych w Republice Litewskiej 1989–2013*, Siedlce 2013.

- Czachór Z., *Główne kierunki i dynamika zmian w Unii Europejskiej*, „Sprawy międzynarodowe” 2010, nr 2.
- Hoffmann T., *Parlament Europejski w systemie instytucjonalnym Unii Europejskiej*, Łódź 2009.
- Jacobs F., Corbett R., Shackleton M., *Parlament Europejski*, Rzeszów 1996.
- Kirzyński R., *Parlament Europejski od Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali do Traktatu z Lizbony. Rys historyczno-instytucjonalny*, Warszawa 2012.
- Kranz J., *Deficyt demokracji w Unii Europejskiej?*, „Sprawy międzynarodowe” 2012, nr 3.
- Kruk-Jarosz M., *Uwagi o wybranych zagadnieniach parlamentu Europejskiego (tezy)*, [w:] *Parlament Europejski i parlamenty narodowe*, red. B. Banaszk, Wrocław 2004.
- Marszałek-Kawa J., *Struktura i funkcjonowanie Parlamentu Europejskiego*, Toruń 2003.
- Marszałek-Kawa J., *Parlament Europejski V kadencji (1999–2004) a parlamenty narodowe w państwach Unii Europejskiej (pozycja ustrojowa, kompetencje, organizacja wewnętrzna)*, Toruń 2005.
- Moszczyński J., *Parlament Europejski i jego rola w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Parlament Europejski i jego rola w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego*, red. J. A. Haber, Poznań–Chorzów 2008.
- Podstawy prawne Unii Europejskiej. Traktat z Lizbony. Traktat o Unii Europejskiej oraz Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersje skonsolidowane) wraz z protokołami i deklaracjami. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego. Ustawy dotyczące członkostwa Polski w UE, wprowadzenie, wybór i opracowanie J. Barcz*, Warszawa 2010.
- Sidorkiewicz K., *Działalność i postulaty programowe Akcji Wyborczej Polaków na Litwie w kampanii wyborczej w 2012 roku*, [w:] *Partie i systemy partyjne Europy Środkowo-Wschodniej. Dwie dekady doświadczeń*, red. A. Czwółk, M. Nowak-Paralusz, K. Gawron-Tabor, Toruń 2013.
- Sozański J., *Wprowadzenie do Traktatu Lizbońskiego*, [w:] *Traktat Lizboński. Traktat o Unii Europejskiej. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Protokoły i deklaracje do TFUE. Karta Praw Podstawowych (z Wyjaśnieniami). Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, J. Sozański (wprowadzenie), Warszawa–Poznań 2010.
- Starmach K., *Traktat z Lizbony jako próba zmniejszenia deficytu demokracji oraz przybliżenia Unii Europejskiej jej obywatelom*, [w:] *Lizbońska Unia Europejska. Zagadnienia wybrane*, red. J. W. Tkaczyński, Kraków 2013.
- Tosiek P., Wicha M., *Parlament Europejski. Prawo i polityka*, Lublin 2007.
- Tosiek P., *Parlament Europejski. Studium prawnopolitologiczne*, Lublin 2003.